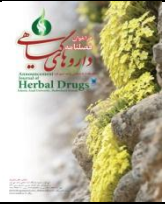

فصل نامه داروهای گیاهی

journal homepage: www.ojs.iaushk.ac.ir

مطالعه سیستماتیکی رستنی های دارویی شهرستان بوشهر

مهدی دولتخواهی*، ایرج نبی پور

مرکز تحقیقات زیست فناوری دریایی خلیج فارس، پژوهشکده علوم زیست پزشکی خلیج فارس، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بوشهر، ایران؛

*مسئول مکاتبات (E-mail: Dolatkhahi.M@gmail.com)

چکیده	شناسه مقاله
<p>مقدمه و هدف: شهرستان بوشهر با وسعتی بالغ بر ۱۷۷/۱ کیلومتر مربع در مرکز استان بوشهر قرار دارد. وجود خط ساحلی با خلیج فارس و حضور رودخانه حله در این شهرستان سبب تنوع زیستگاه در منطقه شده است. با توجه به این تنوع زیستگاه، انجام این مطالعه لازم به نظر می رسد.</p> <p>روش تحقیق: با جمع آوری نمونه های گیاهی در طی سال های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۲ و سپس تهیه نمونه های هرباریومی از آن ها و شناسایی توسط فلورهای در دسترس و نگهداری این نمونه ها در هرباریوم دانشگاه علوم پزشکی بوشهر این مطالعه آغاز و سپس داده ها مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.</p> <p>نتایج و بحث: نتایج حاکی از شناسایی ۶۳ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۳۶ خانواده و ۵۵ جنس در منطقه بود. پرجمعیت ترین خانواده گیاهی کاسنی (Asteraceae) با ۹ گونه و بزرگترین جنس نیز بارهنگ (<i>Plantago</i>) با ۵ گونه بود. وجود این تعداد گونه گیاهی دارویی نشان دهنده تنوع زیستی نسبتاً خوب در منطقه می باشد.</p> <p>توصیه کاربردی / صنعتی: قدمت استفاده مردم بومی از گیاهان دارویی و تنوع زیستی خوب گیاهان دارویی در منطقه می تواند سبب استفاده های بهینه صنعتی از این یافته ها باشد.</p>	<p>تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۰۴/۱۹</p> <p>تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۰۵/۱۰</p> <p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>موضوع: اتنوبوتانی</p>
	<p>کلید واژگان:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ مطالعه سیستماتیکی ✓ شهرستان بوشهر ✓ گیاهان دارویی

۱. مقدمه

به فرد است و از اقلیم سرد تا گرم و خشک تا مرطوب را دارا می باشد. این امر خود سبب به وجود آوردن تنوع زیستی بالایی از گیاهان در ایران می گردد. گیاهان دارویی در دهه های اخیر مورد توجه مردم و دولت مردان قرار گرفته اند و از مهم ترین دلایل آن می توان به نداشتن عوارض جانبی و همچنین فرآوری ساده داروهای گیاهی از آن ها دانست.

مطالعه گیاهان دارویی در هر منطقه به لحاظ شناخت پتانسیل این گیاهان برای اهدافی از قبیل استفاده دارویی، صنعتی و غیره بسیار حائز اهمیت است. خوشبختانه در سال های اخیر پژوهش

رستنی ها در هر منطقه ای ذخایر با ارزش ژنتیکی آن منطقه محسوب می گردند، بدین لحاظ که حاوی اطلاعات با ارزشی از منطقه نظیر نوع خاک، نوع اقلیم، ارتفاع از سطح دریا و حتی نوع جانداران آن محیط می باشند. از دیرباز تاکنون مردمان توجه خاصی به محیط اطراف خود و به ویژه گیاهان داشتند و سعی بر آن داشتند تا حداکثر استفاده را از آن ها داشته باشند. با پیدایش بیماری ها بشر به فکر استفاده از گیاهان برای درمان امراض خود پرداخت و این شروعی برای پیدایش واژه ای به نام گیاهان دارویی در اقوام و فرهنگ های مختلف بود. کشور ایران به لحاظ اقلیم بسیار منحصر

تحقق یابد تا گونه های گیاهی دارویی آن شناسایی و به نوعی ذخیره ژنتیکی گیاهان دارویی در این منطقه مشخص گردد.

۲. روش مطالعه

۲-۱. منطقه مورد مطالعه

شهرستان بوشهر با وسعت تقریبی ۱۷۷/۱ کیلومتر مربع در مرکزیت استان بوشهر قرار دارد. این شهرستان در حاشیه بخش های شمال غربی خلیج فارس قرار گرفته است. رودخانه حله که از مهم ترین مناظر طبیعی شهرستان بوشهر است از به هم پیوستن دو رودخانه شاپور و دالکی در شهرستان دشتستان آغاز و پس از طی بخش هایی از شهرستان بوشهر در فاصله ۳۵ کیلومتری شمال این شهرستان به خلیج فارس می ریزد. شکل ۱ موقعیت شهرستان بوشهر در استان بوشهر را نشان می دهد.

در منطقه مورد مطالعه زیستگاه های متنوعی نظیر آبگیر، تپه ای، ماندابی و خشک وجود دارد (رستگار و هم کاران، ۱۳۹۱).

آمار ایستگاه هواشناسی منطقه نشان می دهد که بیشترین میزان بارندگی در این منطقه در دی ماه و به میزان ۲۶ تا ۲۹ درصد کل بارندگی سالیانه صورت می گیرد. در این منطقه میزان متوسط بارندگی متغیر بین مقادیر ۲۶۹/۵ میلی متر در شمال تا ۲۶۵/۵ میلی متر در جنوب می باشد. دمای سالیانه در منطقه بین ۲۳ تا ۲۶ درجه متغیر می باشد. سردترین ماه سال دی ماه و گرمترین آن ماههای تیر و مرداد به حساب می آیند. میزان بیشینه تبخیر سالانه نیز ۴۵۰ میلی متر و حداقل آن در دی ماه با متوسط مقدار ۹۵ میلی متر می باشد. تبخیر سالانه به طور متوسط در منطقه ما بین ۲۶۰۰ تا ۲۸۰۰ میلی متر است. اقلیم منطقه شهرستان بوشهر خشک و گرم محسوب می گردد (Mahajeri, ۲۰۱۰).

۲-۲. روش جمع آوری و شناسایی نمونه های گیاهی

برای شناخت عوارض طبیعی منطقه و همچنین مسیرهای اصلی و فرعی برای عبور و مرور در منطقه از نقشه های توپوگرافی و سایر نقشه های جغرافیایی استفاده گردید. بر این اساس برنامه ای مدون گردید که در طول سال بتوان به گیاهان دسترسی پیدا نمود و نمونه های هرباریومی را جهت شناسایی جمع آوری نمود. این پژوهش در طی سال های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۲ صورت گرفت.

های خوبی در کشور در زمینه شناخت گیاهان دارویی در مناطق مختلف آن صورت گرفته است. در استان بوشهر تحقیقات چندانی در این زمینه صورت نگرفته است و از مهم ترین مطالعات سیستماتیک در زمینه گیاهان دارویی می توان به پرمصرف ترین گیاهان دارویی شهرستان دشتستان (با تاکید بر کاربرد سنتی) اشاره نمود. در این پژوهش ۸۵ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۳۹ خانواده و ۷۰ جنس شناسایی و پرجمعیت ترین خانواده گیاهی خانواده کاسنی یا گل مینا (Asteraceae) معرفی گردید (دولتخواهی و قربانی نهوجی، ۱۳۹۲). در مطالعه ای با عنوان تنوع زیستی گیاهان دارویی شهرستان دشتستان نیز ۹۷ گونه دارویی متعلق به ۴۱ خانواده و ۸۱ جنس شناسایی و خانواده کاسنی یا گل مینا (Asteraceae) به عنوان پر جمعیت ترین خانواده گیاهی معرفی گردید (Dolatkhahi & Amininejad, ۲۰۱۳). از دیگر پژوهش ها می توان به اتنوفارماکولوژی رود حله در شهرستان بوشهر اشاره نمود که در این مطالعه کاربرد سنتی گونه های دارویی در منطقه مشخص گردید (رستگار و هم کاران، ۱۳۹۱). پژوهشی با عنوان شناسایی گیاهان دارویی استان بوشهر نیز انجام گرفته که منجر به شناسایی ۷۰ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۴۰ خانواده و ۶۹ جنس و معرفی خانواده نعنائیان (Lamiaceae) به عنوان پرجمعیت ترین خانواده گیاهی معرفی گردیده است (سرطاوی و غلامیان، ۱۳۸۳).

در حوزه های همجوار نیز مطالعاتی در زمینه شناسایی گیاهان دارویی و اتنوبوتانی انجام گرفته است که از مهم ترین آن ها می توان به بررسی اتنوبوتانی کالی شهرستان کازرون (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۹۱)، بررسی مقدماتی اتنوبوتانی منطقه حفاظت شده ارژن - پریشان (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۹۱)، بررسی مقدماتی گیاهان دارویی شهرستان کازرون (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۸۹)، بررسی مقدماتی تنوع زیستی گیاهان دارویی شهرستان ممسنی (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۹۱) و گزارش جدیدی از حضور گونه فراسیون آبی (*Lycopus europaeus*) در جنوب ایران (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۸۹) اشاره نمود.

با توجه به اینکه تاکنون در شهرستان بوشهر بررسی مستند سیستماتیکی خاصی در زمینه گیاهان دارویی انجام نگردیده است و همچنین با توجه به طبیعت خاص آن که ناشی از همجواری با خلیج فارس می باشد لازم به نظر می رسد که این پژوهش در این منطقه

پرجمعیات ترین خانواده در منطقه خانواده گیاهی کاسنی یا گل مینا (Asteraceae) با ۹ گونه، خانواده های شب بو (Brassicaceae) و بارهنگ (Plantaginaceae) هر کدام با ۵ گونه، خانواده چمن (Poaceae) با ۴ گونه و همچنین خانواده های نعنای (Lamiaceae) و خرزهره (Apocynaceae) هر کدام با ۳ گونه در ردیف های بعدی قرار می گیرند. شکل ۳ پرجمعیات ترین خانواده های گیاهی دارویی را در منطقه نشان می دهد.

شکل ۲. درصد پراکنش بازدانگان، دو لپه ایها و تک لپه ایهای دارویی در شهرستان بوشهر

بررسی بزرگترین جنس های گیاهی نشان داد که جنس بارهنگ (*Plantago*) با ۵ گونه بزرگترین جنس گیاهی در شهرستان بوشهر می باشد. شکل ۴ بزرگترین جنس های گیاهی دارویی در شهرستان بوشهر را نمایش می دهد.

در مطالعه ای در خصوص کاربرد سنتی گیاهان دارویی شهرستان دشتستان در استان بوشهر انجام گرفته بود تعداد ۸۵ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۷۰ جنس و ۳۹ خانواده شناسایی گردید و خانواده کاسنی یا گل مینا (Asteraceae) با ۱۰ گونه پرجمعیات ترین خانواده گیاهی و جنس کنار (*Ziziphus*) با ۶ گونه بزرگترین جنس گیاهی دارویی در منطقه بود (دولتخواهی و قربانی نهوجی، ۱۳۹۲).

با توجه به همجواری شهرستان دشتستان و بوشهر و همچنین

نمونه های جمع آوری شده برای خشک، پرس و شناسایی شدن به هرباریوم دانشگاه علوم پزشکی بوشهر منتقل گردید. با استفاده از فلورهای معتبر ایرانی نظیر (اسدی و هم کاران، ۱۳۸۹-۱۳۶۷؛ قهرمان ۱۳۸۰-۱۳۵۴؛ قهرمان، ۱۳۷۳-۱۳۶۹؛ مبین، ۱۳۶۸-۱۳۵۸) و همچنین برخی از فلورهای کشورهای همسایه مانند (Komarov & Shiskin, ۱۹۶۳؛ Davis, ۱۹۶۵-۱۹۸۵) Townsend & Guest, ۱۹۷۴؛ Reching, ۱۹۶۳-۱۹۹۸؛ Zohary & Feindbrun-Dothan, ۱۹۶۶-۱۹۸۶؛ ۱۹۶۶-۱۹۸۵) و برخی منابع معرف گیاهان دارویی (مظفریان، ۱۳۹۱) شناسایی گردیدند. مجموعه کاملی از نمونه های هرباریومی گیاهان دارویی منطقه در هرباریوم دانشگاه علوم پزشکی بوشهر نگهداری می شوند.

شکل ۱. موقعیت شهرستان بوشهر در استان بوشهر

۳. نتایج و بحث

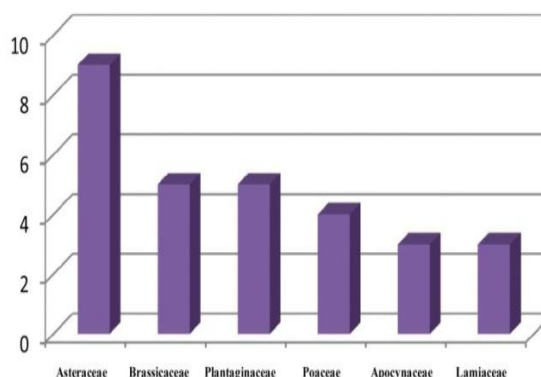
بیش از ۵۰۰ نمونه گیاهی جمع آوری و مورد شناسایی قرار گرفتند. نهایتاً تعداد ۶۳ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۳۶ خانواده و ۵۵ جنس در منطقه شناسایی گردید. از تعداد کل ۶۳ گونه گیاهی دارویی، ۱ گونه بازدانه، ۷ گونه تک لپه متعلق به ۷ جنس و ۴ خانواده و بقیه متعلق به دولپه ایها هستند. در جدول ۱ لیست گونه های گیاهی به همراه نام فارسی، خواص دارویی و شماره هرباریومی گونه های گیاهی درج گردیده است. شکل ۲ درصد کل بازدانگان، دو لپه ایها و تک لپه ایها را در منطقه نشان می دهد.

و جنس بارهنگ (*Plantago*) با ۳ گونه بزرگترین جنس دارویی در شهرستان کازرون بودند (دولتخواهی و هم کاران، ۱۳۹۱). در شهرستان بوشهر نیز بزرگترین جنس دارویی جنس بارهنگ (*Plantago*) با ۵ گونه می باشد و بدین لحاظ با پژوهش اتنوبوتانی شهرستان کازرون همخوانی دارد.

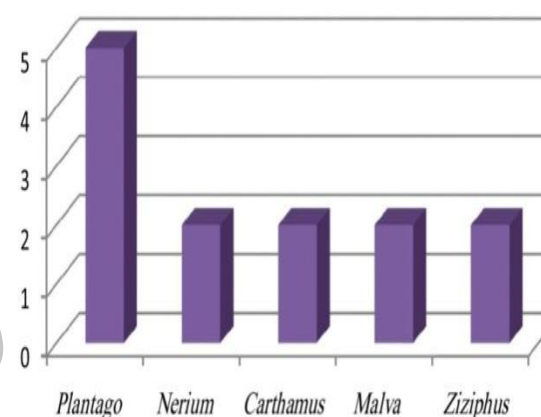
شهرستان بوشهر به لحاظ همجواری و دارا بودن خط ساحلی با خلیج فارس حائز اهمیت است. با توجه به اقلیم گرم و خشک منطقه و کمی میزان بارندگی و همچنین وجود شوره زارهای وسیع در این شهرستان وجود ۶۳ گونه گیاه دارویی تنوع زیستی بالایی را به این منطقه می بخشد.

در منطقه مورد مطالعه فراوانی بازدانگان بسیار کمتر از دو لپه ایها و تک لپه ایهاست. این تعداد اندک خود به دلیل خشک بودن منطقه و عدم سازگاری این گیاهان به طور بارز با این اقلیم گرم و خشک است. اندک بودن تعداد تک لپه ایها نیز خود بدین دلیل است که غالب این گونه های گیاهی چندساله و دارای ساختارهایی نظیر پیاز، غده، ریزوم و سوخ هستند و با توجه به اینکه در منطقه اکثریت گیاهان را تروفیتها (یکساله های علفی) تشکیل می دهند، شرایط مناسبی برای زیست این گونه های تک لپه ای وجود ندارد. از طرفی چون اکثریت گیاهان منطقه یا همان تروفیتها با شروع بارندگی سالیانه در ماههای مرطوب ظهور و رشد می کنند و با آغاز گرمی و خشکی هوا سریع چرخه زندگی خویش را به اتمام می رسانند و با توجه به کوتاهی زمان مساعد برای رشد این گیاهان به سبب پیدایش سریع دوره گرما در فروردین ماه این امر سبب کوتاه شدن چرخه زندگی این گیاهان می شود و با توجه به اقلیم منطقه منطقی به نظر می رسد که تعداد دولپه ایها فراوانتر از سایر گیاهان باشد.

پر جمعیت تر بودن خانواده کاسنی یا گل مینا (*Asteraceae*) نیز به دلیل وجود مزارع زراعی در منطقه، اجرای اعمال تخریبی و آیش ماندن زمینهای کشاورزی و همچنین دامپروری می باشد که خود سبب می شود شرایط مناسبی را برای تکثیر و پرورش این گونه های گیاهی در منطقه فراهم نماید (دولتخواهی و هم کاران، الف ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰).

شکل ۳. پر جمعیت ترین خانواده های گیاهی دارویی در شهرستان بوشهر

شکل ۴. بزرگترین جنس های گیاهی دارویی در شهرستان بوشهر.

پر جمعیت تر بودن خانواده کاسنی یا گل مینا (*Asteraceae*) با ۹ گونه در مطالعه حاضر همخوانی و تطابق یافته های این پژوهش اثبات می گردد. در شهرستان بوشهر بزرگترین جنس گیاهی جنس بارهنگ (*Plantago*) با ۵ گونه می باشد و این بدین دلیل است که گونه های این جنس گیاهی شرایط زیست خود را به خوبی با شرایط گرم و خشک شهرستان بوشهر تطبیق داده اند.

در بررسی اتنوبوتانی که در حوزه های همجوار در شهرستان کازرون انجام گرفته است تعداد کل ۹۱ گونه دارویی متعلق به ۸۷ جنس و ۳۹ خانواده شناسایی گردید. در این پژوهش خانواده نعنائیان (*Lamiaceae*) با ۱۱ گونه پر جمعیت ترین خانواده گیاهی

جدول ۱- لیست گونه های گیاهی دارویی شهرستان بوشهر

شماره هرباریومی	کاربرد دارویی	نام فارسی	نام علمی گونه	نام خانواده
۱۵۰۸	ادرار آور، لاغر کننده، پایین آورنده چربی خون و زیاد کننده شیر مادران (امین، ۱۳۷۰) - رفع درد مفاصل و کمر، درد شکم و ورم معده (زرگری، ۱۳۷۵)	شوید	<i>Anethum graveolens</i> L.	Apiaceae
۱۵۸۱	جوشانده برگ گیاه برای جلوگیری از خون زیاد قاعدگی به کار می رود. جوشانده گل‌ها نیز برای درمان نمدن عفونت‌های دستگاه ادراری استفاده می گردد (Raveendra & Martin, ۲۰۰۶).	پروانش	<i>Catharanthus roseus</i> (L.) G. Don	Apocynaceae
۱۵۳۰	برای مداوای زخم ها، کچلی، بواسیر و هم‌چنین سقط کردن جنین از خمیری استفاده می کنند که از ریشه این گیاه تهیه می شود (Baquar & Tasnif, ۱۹۸۴) - برای درمان بیماری‌های پوستی و جذام نیز از روغن تهیه شده از پوست ریشه آن استفاده می کنند (Joshi, ۲۰۰۳).	خرزهره، کیش	<i>Nerium indicum</i> Miller.	Apocynaceae
۱۵۱۴	درمان بعضی سوزاها، کچلی، پیدایش پوسته های جلدی و بیماری‌های پوستی مختلف استفاده می شود (زرگری، ۱۳۷۵) - ضد سرطان (Smith et al., ۲۰۰۱ و Pathak et al., ۲۰۰۰)	خرزهره	<i>Nerium oleander</i> L.	Apocynaceae
۱۵۲۲	میوه رسیده آن مقوی، خلط آور، ملین و برای درمان تب و عفونت‌های دستگاه تنفسی (Raveendra & Martin, ۲۰۰۶) - میوه خرما سبب افزایش نیروی جنسی و هم‌چنین زیاد کننده خون و دفع اخلاط خونی و رفع ناراحتی های سینه، گل‌های این گیاه اثری خلط آور و مسهلی و طعمی تلخ دارد (زرگری، ۱۳۷۵).	نخل	<i>Phoenix dactylefera</i> L.	Arecaceae
۱۵۵۱	این گیاه دارای خواصی نظیر مقوی، گرم کش، خلط آور و محلل و ریشه این گیاه دارای خاصیت ملینی می باشد. شیرابه شیری رنگ این گیاه برای درمان روماتیسم و جذام موثر است (Baquar & Tasnif, ۱۹۸۴).	استبرق	<i>Calotropis procera</i> (Willd.)R. Br.	Asclepiadaceae
۱۵۲۹	این گیاه به عنوان تب بر، ادرار آور و هم‌چنین برطرف کننده ناراحتی های گوارشی در مصارف سنتی کاربرد دارد (امین، ۱۳۷۰).	بومادران جنوبی	<i>Achillea eriophora</i> DC.	Asteraceae
۱۵۴۳	این گیاه به عنوان قاعده آور و ضد گرفتگی عضلات به کار برده می شود. گل‌های و برگ‌های این نوع بابونه استفراغ آور، ضد تشنج، مقوی و قاعده آور است (امین، ۱۳۷۰).	بابونه بهاری	<i>Anthemis cotula</i> L.	Asteraceae
۱۵۲۱	برای مداوای درد گوش در پاکستان از این گیاه استفاده می گردد و دم کرده آن خاصیت مسهلی دارد (Caius, ۱۹۹۸).	درمنه شرقی	<i>Artemisia scoparia</i> Walst. & Kit.	Asteraceae
۱۵۵۸	این گیاه دارای اثری قاعده آور، تب بر، ضد کرم و معرق می باشد. در مصارف خارجی نیز در گذشته به عنوان ضد عفونی کننده و التیام دهنده زخم ها مورد استفاده قرار می گرفته است (زرگری، ۱۳۷۵) - گیاه گلرنگ مقدس دارای خواصی نظیر تب بر، ضد کرم و معرق می باشد (Caius, ۱۹۹۸).	گلرنگ مقدس	<i>Carthamus lanatus</i> L.	Asteraceae
۱۵۰۷	از دانه های گیاه گلرنگ زرد روغنی حاصل می شود که درمان کننده خارش است و به عنوان پوششی برای زخم‌های بد به کار می رود (Caius, ۱۹۹۸).	گلرنگ زرد	<i>Carthamus oxyacantha</i> M. B.	Asteraceae
۱۵۶۴	از خواص این گیاه می توان به مقوی، تأمین کننده مواد معدنی، ضد آنمی، اشتها آور، محرک معده، تصفیه کننده خون، صفا آور، ادرار آور، ملین، گرم کش و تب بر اشاره نمود (امامی و هم‌کاران، ۱۳۸۳؛ Ghasemi Pirbalouti, ۲۰۰۹). هم‌چنین خواص آنتی اکسیدان (Heimler et al., ۲۰۰۹) - خاصیت ضد التهابی (Hassan, ۲۰۰۸) - ادرار آور (Kaur & Gupta, ۲۰۰۲) و ضد سرطان (Nayeemunnisa, ۲۰۰۹) نیز دارد.	کاسنی	<i>Cichorium intybus</i> L.	Asteraceae

Asteraceae	<i>Onopordon</i> sp.	خار پنبه	جوشانده ریشه گیاه به عنوان ادرار آور، اشتها آور و تقویت کننده معده می باشد. برگ‌های له شده و شیر گیاه برای درمان زخم‌ها و زخم‌های چرکی مورد استفاده قرار می‌گیرد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۷۶
Asteraceae	<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaerth.	خار مریم	دانه‌های گیاه خواص متعددی نظیر کاهش دهنده کلسترول، ضد سم قارچ، ضد سرطان، ضد ویروس، ضد سم، ضد پروستات، آنتی‌اکسیدان، ضد افسردگی، ضد آلرژی، معرق، مسهل، قاعده آور، محافظت کننده کبد، صفرا آور، کاهنده چربی و همچنین از اثرات دارویی مهمی آن می‌توان به درمان التهاب مجاری صفراوی و هیپاتیت مزمن اشاره نمود (صالحی سورمقی، ۱۳۸۹).	۱۵۴۲
Asteraceae	<i>Xanthium strumarium</i> L.	زردپنبه، طوق	از جوشانده‌ای که از گیاه کامل حاصل می‌شود برای درمان تب خال، مالاریا و عفونت‌های دستگاه ادراری می‌توان استفاده نمود. (Raveendra & Martin, ۲۰۰۶) - از ریشه این گیاه عصاره‌ای به دست می‌آید که برای درمان تاول، زخم و آیسه مورد استفاده قرار می‌گیرد (Caius, ۱۹۹۸).	۱۵۳۷
Avicenniaceae	<i>Avicennia marina</i> (Forssk.) Vierh.	حرا	مصرف نمودن مقدار کمی از پوست درختچه حرا حجم ادرار افزایش می‌یابد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۸۳
Boraginaceae	<i>Cordia myxa</i> L.	سه پستان	میوه این گیاه برای درمان دردهای ادراری و سینه مصرف می‌شود. همچنین برای درمان زخم‌های چرکی از برگ‌های این گیاه استفاده می‌کنند (Fawzy, ۱۹۸۵).	۱۵۱۳
Brassicaceae	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medicus.	کیسه کشیش	این گیاه خواص متعددی نظیر درمان واریس، اسکوربوت، هموفیلی، سوزاک، بند آورنده خون، مقوی، قاعدگی‌های نامنظم و زیاد، خونریزی در دستگاه تنفس، دفع سنگهای مجاری ادرار، دیده شدن خون در ادرار، قابض است و همچنین اثری مقوی دارد (امامی و هم‌کاران، ۱۳۸۳).	۱۵۵۹
Brassicaceae	<i>Cardaria draba</i> subsp. <i>chalepensis</i> (L.) O. E. Schulz.	آزمک	جوشانده این گیاه اثری ادرار آور دارد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۴۷
Brassicaceae	<i>Descurania Sophia</i> (L.) Webb & Berth.	خاکشیر ایرانی	برگ‌ها و گل‌های این گیاه اثری ضد بیماری اسکوربوت و قابض دارند. مصرف بیش از اندازه این گیاه سمی است (Chevallier, ۱۹۹۶).	۱۵۵۷
Brassicaceae	<i>Eruca sativa</i> Miller	منداب	برگ‌های این گیاه دارای خواصی نظیر ادرار آور، مقوی بدن، ضد اسکوربوت، تحریک کننده قدرت جنسی و تقویت کننده معده هستند (Fawzy, ۱۹۸۵).	۱۵۴۱
Brassicaceae	<i>Sinapis arvensis</i> L.	خردل بیابانی	دارای اثرات درمانی نظیر کرم کش، ضد سرطان، ضد تب، خواب آور، ضد اسهال خونی، هضم کننده، ادرار آور، ضد عفونی کننده، ضد ورم، ضد نفخ، استفرغ آور و ضد درد می‌باشد (صالحی سورمقی، ۱۳۸۹).	۱۵۱۵
Caesalpiniaceae	<i>Parkinsonia aculeata</i> L.	درمان عقرب	گل‌ها و دانه‌های این گیاه اثری تب بر دارند (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۵۲
Capparidaceae	<i>Capparis spinosa</i> L.	کُور، علف مار	این گیاه اثرات متعددی از جمله ضد قارچ، پایین آورنده قند خون، فعالیت‌های آنتی‌اکسیدانی، ضد لخته شدن خون، ضد استرس و بهبود حافظه را دارد (Yang et al., ۲۰۰۸).	۱۵۲۳
Chenopodiaceae	<i>Chenopodium murale</i> L.	سلمک برگ گزنه ای	اثر دفع کرم برای این گیاه در طب سنتی در نظر گرفته می‌شود (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۳۸
Combretaceae	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	آرجون	پایین آورنده کلسترول، پایین آورنده فشار خون، تقویت کننده قلب (Chevallier, ۱۹۹۶)	۱۵۸۰
Convolvulaceae	<i>Convolvulus arvensis</i> L.	پیچک صحرايي	خاصیت ضد اسهالی (Atta & Mounair, ۲۰۰۴).	۱۵۲۰
Convolvulaceae	<i>Cressa cretica</i> L.	علف مورچه	خواصی نظیر ضد کرم، اشتها آور، نیرو بخش، تقویت نیروی جنسی دارد و دارای فعالیت‌های بیولوژیک فراگیری از قبیل ضد باکتری، ضد قارچ، ضد سرفه، ضد سرطان هستند (Priyashree et al., ۲۰۱۰).	۱۵۶۱

Cucurbitaceae	<i>Citrullus colocynthis</i> (L.) Schrad.	هندوانه ابوجهل	میوه رسیده این گیاه در طب سنتی برخی کشورهای مدیترانه ای مانند ایران به منظور درمان دیابت مصرف می شود (<i>Sebbagh et al., ۲۰۰۹</i>) - میوه هندوانه ابوجهل برای درمان عفونتهای پوستی و بیماری های روماتیسمی (<i>Tannin-Spitz et al., ۲۰۰۷</i>) - درمان یبوست (<i>Benariba et al., ۲۰۰۰</i>) و دیابت (<i>Abdel-Hassan et al., ۲۰۱۲</i>) مورد استفاده قرار می گیرد.	۱۵۴۴
Cyperaceae	<i>Cyperus rotundus</i> L.	سعد کوفی	اثرات این گیاه می توان به ضد تب، مسکن، اثرات ضد التهابی، ادرار آور و ضد مالاریا اشاره نمود (<i>Gupta & Malhotra, ۲۰۱۲</i>).	۱۵۲۸
Ephedraceae	<i>Ephedra foliata</i> Boiss. & Kotschy	ریش بز	برای درمان تب یونجه، آنفولانزا، آسم، مسکن جهت روماتیسم و افزایش فشار خون از آن استفاده می گردد (<i>Chevallier, ۱۹۹۶</i>).	۱۵۳۴
Euphorbiaceae	<i>Ricinus communis</i> L.	کرچک	بخش های هوایی این گیاه خاصیت آنتی اکسیدانی طبیعی بالایی دارد (<i>Iqbal et al., ۲۰۱۲</i>) - باعث بهبودی وضعیت بالینی ورم ناشی از دندان های مصنوعی در بیماران مسن و سال خورده شود (<i>Pinelli et al., ۲۰۱۳</i>) - روغن کرچک دارای اثرات مختلفی نظیر ضد دیابت، ضد درد، ضد ویروس ایدز، ضد قارچ، ضد سم، ضد عفونی کننده، محافظت کننده کبد، شیر افزا، سمی، تحریک کننده سیستم ایمنی بدن، ضد ترشح شیر و خلط آور است (<i>صالحی سورمقی، ۱۳۷۹</i>).	۱۵۰۶
Lamiaceae	<i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson	پونه	پونه گیاهی ضد استفراغ، ضد درد، ضد نفخ، ضد اسپاسم و ضد میکروب است (<i>Dove, ۱۹۹۶</i>) - بخش های هوایی گیاه پونه دارای خاصیت آنتی اکسیدانی و ضد میکروبی می باشد (<i>Gursoy et al., ۲۰۰۹</i>).	۱۵۵۳
Lamiaceae	<i>Ocimum basilicum</i> L.	ریحان	دارای اثرات آنتی اکسیدانی (<i>Gulcin et al., ۲۰۰۷</i>) - ضد ویروسی (<i>Chiang et al., ۲۰۰۵</i>) و ضد میکروبی (<i>De Almeida et al., ۲۰۰۷</i>) هستند - گیاه ریحان دارای خواص ضد حساسیت، ضد ویروسی (<i>مصمص شریعت، ۱۳۸۳</i>) و ضد باکتریایی (<i>Wannissorn et al., ۲۰۰۵</i>) می باشد.	۱۵۱۲
Lamiaceae	<i>Teucrium polium</i> L.	مریم نخودی	برگ های این گیاه به عنوان ضد دیابت، ضد مالاریا و ضد تورم روده مصرف می گردد (<i>Fawsy, ۱۹۸۵</i>).	۱۵۶۲
Liliaceae	<i>Aloe vera</i> L.	صبر زرد	استفاده از ژل آلوئه ورا به صورت دهانی سبب کاهش درجه درد بیماران مبتلا به ورم مخاط دهان و لته برفک مانند عود کننده می شود (<i>Babae et al., ۲۰۱۲</i>) و همچنین سبب درمان زخم های دهانی می گردد (<i>Ahmadi, ۲۰۱۲</i>) - استفاده از ژل آلوئه ورا به صورت ضماد یا مرهم بر روی زخم سبب درمان زخم های حاد و مزمن می گردد (<i>Dat et al., ۲۰۱۲</i>).	۱۵۱۶
Malvaceae	<i>Malva parviflora</i> L.	پنیرک گل ریز	دانه های این گیاه آرامش بخش، نرم کننده و ملین است و برای درمان زخم مثانه و درمان سرفه موثر است (<i>Baquar & Tasnif, ۱۹۸۴</i>).	۱۵۲۴
Malvaceae	<i>Malva sylvestris</i> L.	پنیرک قرمز	گل ها و برگ های این گیاه خاصیت ضد عفونی کنندگی دارند (<i>Razavi et al., ۲۰۱۱</i>) - برگ های این گیاه دارای خاصیت آنتی اکسیدانی و ضد سرطانی هستند (<i>Gaspardo et al., ۲۰۱۲</i>).	۱۵۳۲
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L.	انجیر خوراکی	میوه انجیر در طب سنتی ایران برای درمان یبوست مورد استفاده قرار می گیرد (<i>مظفرپور و هم کاران، ۱۳۹۰</i>) - برگ ها، ریشه ها، میوه و شیرابه یا لاتکس گیاه انجیر به صورت دارویی برای بیماری های مختلف مورد استفاده قرار می گیرد (<i>Ali et al., ۲۰۱۲</i>) - شیرابه یا لاتکس گیاه انجیر تاثیر ضد سرطانی بر روی سرطان معده دارد (<i>Hashemi et al., ۲۰۱۱</i>).	۱۵۴۸
Moraceae	<i>Morus alba</i> L.	توت سفید	این گیاه خواص آرام بخش و ضد افسردگی دارد (<i>Sattayasai et al., ۲۰۰۷</i>) - در پیش گیری از بیماری دیابت نیز نقش موثری دارد (<i>Takahiko et al., ۲۰۰۴</i>).	۱۵۴۵

Myrtaceae	<i>Eucalyptus</i> sp.	اکالیپتوس	عصاره ای که از برگ درخت اکالیپتوس استخراج می شود خواص بیشماری دارد که از جمله آن می توان ضد ازدیاد قند خون، ضد ویروس، ضد مالاریا، ضد التهاب، ضد سرطان، ضد درد و خواص آنتی اکسیدانی را نام برد (صمصام شریعت، ۱۳۷۰).	۱۵۵۴
Oleaceae	<i>Olea europaea</i> L.	زیتون	دارای اثرات تب بر، ملین، نیرو بخش، برطرف کننده سر درد درمان عفونت های مجاری ادراری و دارای خاصیت آنتی اکسیدانی می باشد (Hutchings et al., ۱۹۹۶).	۱۵۳۹
Papilionaceae	<i>Alhagi persarum</i> Boiss. & Buhse	خارشتر ایرانی	عرقی که از ریشه و اندامهای هوایی خارشتر به دست می آید بر روی ضایعات آفت دهان اثرات درمانی مفیدی دارد (Pourahmad et al., ۲۰۱۰) - از عصاره استخراجی از خارشتر برای درمان زخم معده استفاده می شود (Kulieva et al., ۱۹۷۲).	۱۵۳۱
Plantaginaceae	<i>Plantago amplexicaulis</i> Cav	بارهنگ ساقه آغوش	دانه این گیاه خاصیت دارویی و اثری قایض دارد و برای درمان عفونت های ریوی و تب نویه به کار می رود. در موارد رفع التهاب های چشم نیز می توان از آن استفاده نمود (Baquar & Tasnif, ۱۹۸۴).	۱۵۴۰
Plantaginaceae	<i>Plantago coronopus</i> L.	بارهنگ پنجه غازی	کلیه قسمت های این گیاه اثر ادرار آور دارد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۱۷
Plantaginaceae	<i>Plantago lanceolata</i> L.	بارهنگ نیزه ای	برگ این گیاه دارای اثراتی همچون تقویت کننده سیستم ایمنی و اثرات ضد التهابی می باشد (E/S/C/O/P, ۲۰۰۳). برگ های این گونه بارهنگ اثرات مثبتی در دفع کرم روده از خود نشان می دهد (Kozan et al., ۲۰۰۶).	۱۵۲۵
Plantaginaceae	<i>Plantago ovata</i> Forssk.	بارهنگ تخم مرغی	این گیاه خنک، نرم کننده، آرامش بخش، نرم کننده و ادرار آور است. جوشانده آن را می توان برای درمان سرما خوردگی و سرفه به کار برد. از دانه های آن نیز می توان ضمادی تهیه نمود که برای درمان روماتیسم های متورم به کار برد (Fawasy, ۱۹۸۵).	۱۵۱۱
Plantaginaceae	<i>Plantago psyllium</i> L.	اسفوزه	مصرف دانه این گیاه سبب پایین آمدن سطح کل کلسترول و تری گلیسرید می شود (نقدی بادی و هم کاران، ۱۳۸۲) - دانه های این گیاه خاصیت کاهنده چربی خون دارد (Evans, ۲۰۰۲).	۱۵۱۹
Poaceae	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	مرغ	درمان سوزش مجاری ادراری (Lans, ۲۰۰۶)، ادرار آور (Agharkar, ۲۰۰۰).	۱۵۰۹
Poaceae	<i>Hordeum vulgare</i> L.	جو	دانه جو تقویت کننده دستگاه گوارش، مغذی، ضد التهاب و پایین آورنده تب است (همت خواه، ۱۳۸۳).	
Poaceae	<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud	نی	اندام مورد استفاده گیاه ریشه (ساقه های زیر زمینی) گیاه نی است. این بخش دارای خواص نظیر معرق و ادرار آور است و برای درمان روماتیسم نقرسی، التهاب مثانه و کمی ادرار به کار می رود (امامی و هم کاران، ۱۳۸۳).	۱۵۴۹
Poaceae	<i>Triticum aestivum</i> L.	گندم	سبب کاهش کلسترول در افراد دارای چربی خون بالا می گردد (Robitaille et al., ۲۰۰۵).	۱۵۶۳
Polygonaceae	<i>Rumex vesicarius</i> L.	ترشک بادکنکی	اندام های مختلف گیاه ترشک طعمی ترش و اثر مقوی معده و ملین دارند. همچنین برای رفع سسکسه، نفخ، سوء هاضمه و یبوست مفید هستند. برگ ها و دانه های این گیاه دارای اثری ادرار آور هستند (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۵۵
Portulacaceae	<i>Portulaca oleracea</i> L.	خرقه	این گیاه دارای خواصی همچون ضد اسپاسم، ضد تب، ادرار آور، شل کننده عضلات، تقویت سیستم ایمنی بدن، رفع تشنگی، آنتی اکسیدان و تصفیه کننده خون را دارد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۴۶
Primulaceae	<i>Anagallis arvensis</i> L.	انآگالیس	اندام های هوایی گیاه مورد استفاده درمانی قرار می گیرد. این گیاه خلط آور، کاهش دهنده عرق و ادرار آور است. برای درمان بیماری صرع نیز مورد استفاده قرار می گیرد (Chevallier, ۱۹۹۶).	۱۵۲۷

Punicaceae	<i>Punica granatum</i> L.	انار	در بیماران مبتلا به دیابت نوع دو مصرف آب انار برای پیشگیری از فشار خون بالا توصیه می شود (سهراب و هم کاران، ۱۳۸۶). در طب سنتی نیز از انار به دلیل خواص ضد التهابی و ضد باکتریایی که دارد استفاده می گردد (Lansky et al., ۱۹۹۷).	۱۵۳۳
Rhamnaceae	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	عناب	جوشانده میوه این گیاه در آب یا شیر اثری ملین و آرام کننده دارد. چوب درخت نیز اثری قابض دارد (زرگری، ۱۳۷۵). محققان چینی در پژوهش‌های خود دریافتند که میوه عناب اثرات بیولوژیکی متعددی از جمله اثرات ضد سرطانی، ضد چاقی، آنتی اکسیدانی، محافظت کننده کبد و محافظت کننده معده و روده از خود نشان می دهد (Gao et al., ۲۰۱۳).	۱۵۳۵
Rhamnaceae	<i>Ziziphus spina-chirsti</i> (L.) Willd.	کنار	برگ این درخت خواص درمانی متعددی دارد که از آن جمله می توان به قابض، ضد سرطان، ضد سرفه، ضد تب، ضد درد، تقویت کننده معده، مسهل و ملین اشاره نمود. شستن موهای سر با سدر سبب تقویت رشد مو می شود (صالحی سورمقی، ۱۳۸۹).	۱۵۵۶
Solanaceae	<i>Solanum nigrum</i> L.	تاجریزی سیاه	میوه این گیاه اثراتی نظیر نرم کننده، ضد گرفتگی عضلات، ادرار آور، معرق و استفراغ آور دارد و برای درمان بیماریهای چشمی، اسهال و تب مورد استفاده قرار می گیرد. برای درد کمر پودر ریشه سوخته آن را به پشت می مالند (Fawzy, ۱۹۸۵).	۱۵۰۵
Tamaricaceae	<i>Tamarix aphylla</i> (L.) Karsten	گز شاهی	پوست این گیاه قابض است. برای درمان آگزما و تحریک جنسی پودر پوست گیاه را با روغن ترکیب و استفاده می کنند (Baquar & Tashif, ۱۹۸۴).	۱۵۵۰
Urticaceae	<i>Urtica urens</i> L.	گزنه سگ	این گیاه در تقویت اعمال هضم، زیاد کردن ادرار و بند آوردن خون موثر واقع می گردد. همچنین اثری قاطع در رفع بیماری‌های پوستی دارد. دانه گیاه اثری ضد کرم، قاعده آور و مسهلی دارد (زرگری، ۱۳۷۵).	۱۵۳۶
Verbenaceae	<i>Verbena officinalis</i> L.	شاه پسند طبی	برای مصارف دارویی گیاه کامل گلدار مصرف می گردد. این گیاه اثراتی نظیر تحریک کننده قدرت جنسی، ضد روماتیسم و دردهای عصبی، ضد اسهال، ضد تب، شیر آور، ادرار آور و قاعده آور می باشد (Fawzy, ۱۹۸۵).	۱۵۲۶
Zygophyllaceae	<i>Peganum harmala</i> L.	اسفند	برگ های این گیاه برای درمان روماتیسم مورد استفاده قرار می گیرد. دانه های گیاه نیز مقوی، خواب آور، تحریک کننده قدرت جنسی، ضد کرم، افزایش دهنده شیر، استفراغ آور و ضد گرفتگی عضلات هستند. برای درمان روماتیسم، دردهای عصبی، یرقان، سرفه و درد کمر نیز مورد مصرف دارند (Baquar & Tashif, ۱۹۸۴).	۱۵۱۰

۴. نتیجه گیری

بررسی ها نشان داد که حضور گونه گیاهی شاه پسند طبی (*Verbena officinalis*) متعلق به خانواده شاه پسند (Verbenaceae) برای اولین بار از استان بوشهر گزارش می گردد. با توجه به اینکه گیاهان دارویی در شهرستان بوشهر دارای پراکنش یکسانی نیستند منطقی به نظر می رسد که بررسی جوامع گیاهان دارویی در منطقه نیز مورد بررسی قرار گیرد تا پتانسیل موجودیت این گیاهان نیز مشخص گردد. در منطقه، مورد مطالعه مردم از گذشته های دور از گیاهان دارویی به طور معمول و شناخته شده-

ای برای درمان بیماری های خود استفاده می کردند و اطلاعات مفیدی را در این زمینه دارند و از طرفی مجاورت شهرستان بوشهر با خلیج فارس و عبور و مرور اقوام و ملل مختلف از این بندر استراتژیک، جمع آوری این اطلاعات به صورت اتنوبوتانی در کارهای آینده بسیار لازم به نظر می رسد. از طرفی با توجه به حضور عطاری ها و همچنین پتانسیل منطقه برای کشت و پرورش گیاهان دارویی مطالعات بیشتر در این زمینه می تواند راهگشای استفاده های بهینه صنعتی در این مورد باشد.

۵. منابع

- اسدی، م. ۱۳۸۹-۱۳۶۷. *فلور ایران*. شماره های ۶۷-۱. انتشارات موسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع کشور. تهران.
- امامی، ا.، شمس اردکانی، م. ر. و نکوئی نایینی، ن. ۱۳۸۳. گیاه درمانی (درمان بیماریها توسط گیاهان). انتشارات راه تهران. دوره سه جلدی. تهران
- امین، غ. ر. ۱۳۷۰. گیاهان دارویی سنتی ایران. جلد اول. موسسه پژوهش‌های گیاهان دارویی ایران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده داروسازی.
- دولتخواهی، م.، یوسفی، م. و عصری، ی. ۱۳۸۹ (الف). بررسی فلوریستیک تالاب پریشان و اطراف آن در استان فارس. *مجله زیست شناسی ایران*، ۲۳: ۳۵-۴۶.
- دولتخواهی، م.، عصری، ی. و دولتخواهی، ع. ۱۳۹۰. بررسی فلوریستیکی منطقه حفاظت شده ارژن - پریشان در استان فارس. *مجله تاکسونومی و بیوسیستماتیک*، ۹: ۳۱-۴۶.
- دولتخواهی، م.، یوسفی، م. و دولتخواهی، ع. ۱۳۸۹. اولین گزارش از حضور گونه *Lycopus europaeus* L. متعلق به خانواده Lamiaceae در جنوب ایران. *چهارمین کنفرانس بین المللی زیست شناسی*. دانشگاه فردوسی مشهد. مشهد.
- دولتخواهی، م.، قربانی نهوجی، م.، مهر آفرین، ع.، امینی نژاد، غ. ر. و دولتخواهی، ع. ۱۳۹۱. مطالعه اتنوبوتانیکی شهرستان کازرون: شناسایی، پراکنش و مصارف سنتی. *فصلنامه گیاهان دارویی*، ۴۲: ۱۶۳-۱۷۸.
- دولتخواهی، م.، یوسفی، م.، باقرنژاد، ج. و دولتخواهی، ع. ۱۳۸۹. مطالعه مقدماتی گونه های گیاهی دارویی شهرستان کازرون در استان فارس. *مجله داروهای گیاهی*، ۳: ۵۶-۴۷.
- دولتخواهی، م. و قربانی نهوجی، م. ۱۳۹۲. معرفی گیاهان دارویی پر مصرف شهرستان دشتستان در استان بوشهر با تاکید بر کاربرد سنتی. *مجله گیاهان دارویی*، ۴۴: ۱۰۶-۸۵.
- دولتخواهی، م. و امینی نژاد، غ. ۱۳۹۱. بررسی مقدماتی تنوع زیستی گونه های گیاهی شهرستان نورآباد ممسنی در استان فارس. *همایش سراسری گیاهان دارویی*. ۵ الی ۸ شهریور. یاسوج.
- دولتخواهی، م.، امینی نژاد، غ.، باقرنژاد، ج. و دولتخواهی، ع. ۱۳۹۱. بررسی اتنوبوتانی مقدماتی منطقه حفاظت شده ارژن - پریشان در استان فارس. *همایش سراسری گیاهان دارویی*. ۵ الی ۸ شهریور. یاسوج.
- رستگار، م.، توانا، ز.، خادمی، ر. و نبی پور، ا. ۱۳۹۱. اتنوفارماکولوژی گیاهان بومی رودخانه حله استان بوشهر. *فصلنامه طب جنوب*. سال پانزدهم، ۴: ۳۱۶-۳۰۳.
- زرگری، ع. ۱۳۷۵. گیاهان دارویی. چاپ ششم. موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- سرطاوی، ک. و غلامیان، ف. ۱۳۸۳. گیاهان دارویی استان بوشهر. *فصلنامه پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۲۰(۲): ۲۲۷-۲۱۳.
- سهراب، گ.، ستوده، گ.، سیاسی، ف.، نیستانی، ت.، رحیمی، ع. و چمری، م. ۱۳۸۶. اثر مصرف آب انار بر فشار خون افراد مبتلا به دیابت نوع ۲. *مجله عدد درون ریز و متابولیسم ایران*، ۴: ۴۰۵-۳۹۹.
- صالحی سورمقی، م. ح. ۱۳۸۹-۱۳۸۷. گیاهان دارویی و گیاه درمانی. انتشارات دنیای تغذیه (دوره سه جلدی). تهران.
- صمصام شریعت، ه. و معطر، ف. ۱۳۷۰. گیاهان و داروهای طبیعی. انتشارات مشعل، اصفهان.
- صمصام شریعت، ه. ۱۳۸۳. گزینیه گیاهان دارویی. انتشارات مانی.
- قهرمان، ا. ۱۳۷۳-۱۳۶۹. کورموفیت های ایران. *جلدهای ۱-۴*. انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- قهرمان، ا. ۱۳۸۰-۱۳۵۴. *فلور رنگی ایران*. *جلدهای ۱-۲۵*. انتشارات موسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع کشور، تهران.
- مبین، ص. ۱۳۶۸-۱۳۵۸. *رستنی های ایران (فلور گیاهان آوندی)*. *جلدهای ۱-۴*. انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- مظفر پور، ع.، ناصری، م.، اسماعیلی دوکی، م. ر.، بیژنی، ع.، کمالی نژاد، م.، یوسفی، م.، مجاهدی، م. و خدادوست، م. ۱۳۹۰. معرفی مفردات دارویی موثر در درمان (یبوست) در طب سنتی ایرانی. *فصلنامه تاریخ پزشکی*، ۹: ۹۵-۷۹.
- مظفریان، و. ۱۳۹۱. *شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران*. انتشارات فرهنگ معاصر، تهران.

- Chevallier, A. ۱۹۹۶. *The encyclopedia of medicinal Plants*. Dorling Kindersley Limited, London.
- Chiang, L. C. Ng, L. T. Cheng, P. W., Chiang, W. and Lin, C. C. ۲۰۰۵. Antiviral activities of extracts and selected pure constituents of *Ocimum basilicum*. *Clin. Exp. Pharmacol. Physiol.*, ۳۲: ۸۱۱ - ۶.
- Dat, A. D., Poon, F., Pham, K. B. and Doust, J. ۲۰۱۲. Aloe vera for treating acute and chronic wounds. *Cochrane Database Syst Rev.*, ۱۵: ۲.
- Davis, P. H.(ed.). ۱۹۶۵-۱۹۸۵. *Flora of Turkey*. Vols. ۱-۹, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- De Almeida, I., Alviano, D. S., Vieira, D. P., Alves, P. B., Blank, A. F., Lopes, AHCS., Alviano, C. S. and Rosa, M. D. S. S. ۲۰۰۷. Antigiardial activity of *Ocimum basilicum* essential oil. *Parasitol. Res.*, ۱۰۱: ۴۴۳ - ۵۲.
- Dove, M. ۱۹۹۶. An encyclopedia of natural healing for children infants. New canaan. C. T, Keats publishing, Tuc, ۵۶-۷.
- E/S/C/O/P Monographs. ۲۰۰۳. ۲nd ed. The European Scientific Cooperative on Phytotherapy in collaboration with Thieme.
- William Charles, E. ۲۰۰۲. Trease and evana pharmacognosy .۱۵th ed, pp: ۲۱۴-۲۴۸.
- Fawsy Taha, Kotb Hussein. ۱۹۸۵. Medicinal Plants in Libya-Copyright Arab Encyclopedia House.
- Gao, Q. H. Wu, C. S. Wang, M. ۲۰۱۳. The jujube (*Ziziphus jujuba* Mill.) fruit: a review of current knowledge of fruit composition and health benefits. *J Agric Food Chem*, ۱۰; ۶۱(۱۴):۳۳۵۱-۶۳.
- Gasparetto, J. C., Martins, C. A., Hayashi, S. S., Otuky, M. F. and Pontarolo, R. ۲۰۱۲. Ethnobotanical and scientific aspects of *Malva sylvestris* L.: a millennial herbal medicine. *J Pharm Pharmacol.*, ۶۴(۲): ۱۷۲-۸۹.
- Ghahraman, A. and Attar, F. ۱۹۹۹. Biodiversity of plant species in Iran. Tehran University Publisher, Tehran.
- Ghasemi Pirbalouti, A. ۲۰۰۹. Medicinal plants used in Chaharmahal and Bakhtyari districts, Iran. *Herba Pol.* ۵۵: ۶۹-۷۵.
- نقدی بادی، ح. ع.، دست پاک، آ. و ضیایی، س. ع. ۱۳۸۲. مروری بر گیاه اسفرزه (*Plantago* و *Plantago ovata* Forsk) (*psyllium* L). فصلنامه گیاهان دارویی، ۹: ۱۴-۱.
- همت خواه، ف. ۱۳۸۳. داروهای گیاهی. انتشارات عصر کتاب. تهران.
- Abdel-Hassan, I. A., Abdel-barry, J. A. and Tariq Moham-meda, S. ۲۰۰۰. The hypoglycaemic and antihypogly-caemic effect of *Citrullus colocynthis* fruit aqueous extract in normal and alloxan diabetic rabbits. *Journal of Ethnopharmacology.*, ۷۱: ۳۲۵-۳۰.
- Agharkar, S. P. ۲۰۰۰. *Medicinal plant of BomBay prisedency*. Scientific publication. Jodhpur, India , ۸۰-۸۷.
- Ahmadi, A. ۲۰۱۲. Potential prevention: *Aloe vera* mouthwash may reduce radiation-induced oral mucositis in head and neck cancer patients. *Chin J Integr Med.* ۱۸(۸): ۶۳۵-۴۰.
- Ali, B., Mujeeb, M., Aeri, V., Mir, S. R. Faiyazuddin, M. and Shakeel, F. ۲۰۱۲. Anti-inflammatory and antioxidant activity of *Ficus carica* Linn. *Leaves. Nat Prod Res.*, ۲۶(۵): ۴۶۰-۵.
- Atta, A. H. and Mounair, S. M. ۲۰۰۴. Antidiarrhoeal activity of some Egyptian medicinal plant extracts. *J Ethnopharmacol.*, ۹۲(۲-۳): ۳۰۳-۹.
- Babae, N., Zabihi, E., Mohseni, S. and Moghadamnia, A. A. ۲۰۱۲. Evaluation of the therapeutic effects of *Aloe vera* gel on minor recurrent aphthous stomatitis. *Dent Res J (Isfahan).*, ۹(۴): ۳۸۱- ۵.
- Baquar, S. R. and Tasnif, M. ۱۹۸۴. Medicinal plants of Southern west Pakistan-Periodical Expert Book Agency.
- Benariba, N. Djaziri, R. Hupkens, E. Louchami, K. Malaisse, W. J. and Sener, A. ۲۰۱۲. Insulinotropic action of *Citrullus colocynthis* seed extracts in rat pancreatic islets. *Mol Med Rep.*, ۲۴.
- Caius, J. F. ۱۹۹۸. *The medicinal and poisonous plants of India-Scientific publisher* (India). Jodhpur-۳۴, ۲۰۰۱ (India).

- Komarov, V. L. and Shiskin, B. K. ۱۹۶۳-۱۹۷۴. *Flora of the U.S.S.R.* vol. ۱-۲۴. (Translated, by Landau, N., Lavoott, R., Blake, Z. & Behrman, L.). Keter and IPST Press, Jerusalem.
- Kozan, E. Küpeli, E. Yesilada, E. ۲۰۰۶. Evaluation of some plants used in Turkish folk medicine against parasitic infections for their in vivo anthelmintic activity. *J Ethnopharmacol*, ۲۴; ۱۰۸(۲): ۲۱۱-۶.
- Kulieva, AK. Shasvarov, G. ۱۹۷۲. Treatment of ulcer disease with an extract from *Alhagi persarum*. *Vrach Delo*, ۹: ۶۱-۳.
- Lansky, E. Shubert, S. Neeman, I. ۱۹۹۷. Pharmacological and therapeutic of pomegranate. *Ciham Options Mediterraneenne*, ۵: ۲۳۱- ۲۳۵.
- Lans, C. A. ۲۰۰۶. Ethnomedicines used in Trinidad and Tobago for urinary problems and diabetes mellitus, *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, ۲: ۴۵-۵۶.
- Mahajeri, S. ۲۰۱۰. The manajement plan of the protected area of helleh. (herbal distribution). Bushehr: Province Enviroment Protection Organization.
- Nayeemunnisa, A. ۲۰۰۹. Alloxan diabetes-induced oxidative stress and impairment of oxidative defense system in rat brain: neuroprotective effects of *Cichorium intybus*. *Int J Diabetes Metabol*, ۱۷(۳): ۱۰۵-۱۰۹.
- Pathak, S., Multani, A. S., Narayan, S., Kumar, V. and Newman, R. A. ۲۰۰۰. Anvazel, an extract of *Nerium oleander*, induces cell death in human but not murine cancer cells. *Anticancer Drugs*, ۱۱(۶): ۴۵۵-۶۳.
- Pinelli, L. A., Montandon, A. A., Corbi, S. C., Moraes, T. A. and Fais, L. M. ۲۰۱۳. *Ricinus communis* treatment of denture stomatitis in institutionalised elderly. *J Oral Rehabil*, ۴۰(۵): ۳۷۵-۸۰.
- Priyashree, S., Jha, S. and Pattanayak, S. P. ۲۰۱۰. A review on *Cressa cretica* Linn.: A halophytic plant. *Pharmacogn Rev.*, ۴(۸): ۱۶۱-۶.
- Pourahmad, M., Rahiminejad, M., Fadaei, S. and Kashafi, H. ۲۰۱۰. Effects of camel thorn distillate on recurrent
- Gulcin, I. Elmastas, M. Aboul-Enein, H. Y. ۲۰۰۷. Determination of antioxidant and radical scavenging activity of Basil (*Ocimum basilicum* L. Family Lamiaceae) assayed by different methodologies. *Phytother. Res.*, ۲۱: ۳۵۴ - ۶۱.
- Gupta, V. K. Malhotra, S. ۲۰۱۲. Pharmacological attribute of Aloe vera: Revalidation through experimental and clinical studies. *Ayu*, ۳۳(۲): ۱۹۳ - ۶
- Gursoy, N. Sihoglu-Tepe, A. Tepe, B. ۲۰۰۹. Determination of in vitro antioxidative and antimicrobial properties and total phenolic contents of *Ziziphora clinopodioides*, *Cyclotrichium niveum*, and *Mentha longifolia* ssp. typhoides var. typhoides. *J Med Food*, ۱۲(۳): ۶۸۴-۹.
- Hashemi, S. A. Abediankenari, S. Ghasemi, M. Azadbakht, M. Yousefzadeh, Y. Dehpour, A. A. ۲۰۱۱. The effect of fig tree latex (*figus carica*) on stomach cancer line. *Iran Red Crescent Med J.*, ۱۳(۴): ۲۷۲-۵.
- Hassan, H. A. ۲۰۰۸. The prophylactic role of some edible wild plants against nitrosamine precursors experimentally-induced testicular toxicity in male albino rats. *J Egypt Soc Toxicol.*, ۳۸(۴): ۱-۱۱.
- Heimler, D., Isolani, L., Vignolini, P., Tombelli, S. and Romani, A. ۲۰۰۹. Polyphenol content and antiradical activity of *Cichorium intybus* L. *J Agric Food Chem.*, ۱۱۴(۶): ۷۶۵-۷۷۰.
- Hutchings, A., Scott, A. M. Lewis, G. and Cunningham, A. ۱۹۹۶. *Zulu Medicinal plants*. An Inventory. University of Natal Press. Scottsville, p: ۲۳۵.
- Iqbal, J. Zaib, S. Farooq, U. Khan, A. Bibi, I. and Suleman, S. ۲۰۱۲. Antioxidant, antimicrobial, and free radical scavenging potential of aerial parts of *Periploca aphylla* and *Ricinus communis*. *ISRN Pharmacol*.
- Joshi, S. G. ۲۰۰۳. *Medicinal plants*- Oxford & IBH publishing Co.Put. Ltd. Neu Delhi.
- Kaur, N. and Gupta, A. K. ۲۰۰۲. Application of inulin and oligofructose in health and nutrition. *J Biosci.*, ۲۷(۷): ۷۰۳-۷۱۴.

- Townsend, C. C. and Guest, E. ۱۹۶۶-۱۹۸۵. *Flora of Iraq*. vols. ۱-۹. Ministry of Agriculture and Agrarian Reform, Baghdad.
- Wannissorn, B. Jarikasem, S. Siriwangchai, T. Thubthimthed, S. ۲۰۰۵. Antibacterial properties of essential oils from Thai medicinal plants. *Fitoterapia*, ۷۶(۲):۲۳۳-۶.
- Yang, T., Liu, Y. Q., Wang, C. H. and Wang, Z. T. ۲۰۰۸. Advances on investigation of chemical constituents, pharmacological activities and clinical applications of *Capparis spinosa*. *Zhongguo Zhong Yao Za Zhi*, ۳۳(۲۱): ۲۴۵۳-۸.
- Zohary, M. and Feindbrun-Dothan, N. ۱۹۶۶-۱۹۸۶. *Flora Palaestina*. vol. ۱-۴. The Jerusalem Academic Press, Israel.
- oral aphthous lesions. *J Dtsch Dermatol Ges.*, ۸: ۳۴۸-۵۲.
- Raveendra Relnam, K. and Martin, P. ۲۰۰۶. *Ethnomedicinal Plants – Agrobios* (India).
- Razavi, S. M., Zarrini, G., Molavi, G. and Ghasemi, G. ۲۰۱۱. Bioactivity of *Malva sylvestris* L., a medicinal plant from Iran. *Ran J Basic Med Sci.*, ۱۴(۶): ۵۷۴-۹.
- Rechinger, K. H. (ed.). ۱۹۶۳-۱۹۹۸. *Flora Iranica*. nos. ۱-۱۷۶. Akademische Druck-U Verlagsanstalt, Graz.
- Robitaille, J., Fontaine-Bisson, B., Couture, P., Tchernof, A. and Vohl, M. C. ۲۰۰۵. Effect of an oat bran-rich supplement on the metabolic profile of overweight premenopausal women. *Ann. Nutr. Metab.*, ۴۹: ۱۴۱-۸.
- Sattayasai, J., Tiamkao, S. and Puapairoj, P. ۲۰۰۷. Biphasic effects of *Morus alba* leaves greentea extract on mice in chronic forcedswimming model. *Phytotherapy Research.*, (۲۲):۴۸۷-۴۹۲.
- Sebbagh, N., Cruciani-Guglielmacci, C., Quali, F., Berthault, M. F., Rouch, C., Sari, D. C. and Magnan, C. ۲۰۰۹. Comparative effects of *Citrullus colocynthis*, sunflower and olive oil-enriched diet in streptozocin-induced diabetes in rats. *Diabetes Metab.*, ۳۵: ۱۷۸ - ۸۴.
- Smith, J. A., Madden, T., Vijjeswarapu, M. and Newman, R. A. ۲۰۰۱. Inhibition of export of fibroblast growth factor -۲ (FGF-۲) from the prostate cancer cell line PC۳ and DU۱۴۵ by Anvirzel and its cardiac glycoside component, oleandrin, *Biochem Pharmacol*, ۱۵; ۶۲(۴): ۴۶۹-۷۲.
- Takahiko, A., Koichi, T., Hiromi, O. and Hironori, T. ۲۰۰۴. Maltase, sucrase and ALPHA-amylase inhibitory activity of *Morus* leaves extract. *Food Preservation Science.*, ۳۰: ۲۲۳-۲۲۹.
- Tannin-Spitz, T., Grossman, S., Dovrat, S., Gottlieb, H. E. and Bergman, M. ۲۰۰۷. Growth inhibitory activity of cucurbitacin glucosides isolated from *Citrullus colocynthis* on human breast cancer cells. *Biochem Pharmacol*, ۷۳(۱):۵۶-۶۷.